

JADID SHE'RIYATINING SHAKLLANISHIGATA'SIR ETGAN TARIXIY OMILLAR VA UNING MA'NAVIY-MA'RIFIY MOHIYATI

Rashidova Baxtigul Shermaxmat qizi

Osiyo xalqaro universiteti magistranti

Annotatsiya: Maqolada XIX asr oxiri – XX asr boshlarida jadid she'riyatining shakllanishiga ta'sir etgan tarixiy va ijtimoiy omillar tahlil qilinadi. Jadidlar tomonidan ilgari surilgan ma'rifiy g'oyalar, xalqni uyg'otish, ayollar ta'limi va milliy o'zlikni saqlash yo'lidagi harakatlar she'riyat orqali ifodalangani yoritiladi. Fitrat, Avloniy, Behbudiy kabi ijodkorlar misolida jadid she'riyatining ma'naviy-ma'rifiy ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so'zlar: jadid she'riyati, milliy uyg'onish, Rossiya imperiyasi, Ismoilbek Gasprinskiy, Abdulla Avloniy, Fitrat, ta'lim-tarbiya, ma'naviy yangilanish.

Аннотация: В статье анализируются исторические и социальные факторы, повлиявшие на формирование джадидской поэзии в конце XIX – начале XX века. Освещается, как через поэзию выражались просветительские идеи джадидов, их стремление пробудить народ, обеспечить образование женщин и сохранить национальную идентичность. На примере таких деятелей, как Фитрат, Авлоний и Бехбудий, раскрывается духовно-просветительское значение джадидской поэзии.

Ключевые слова: джадидская поэзия, национальное пробуждение, Российская империя, Исмаилбек Гаспралы, Абдулла Авлоний, Фитрат, образование и воспитание, духовное обновление.

Annotation: The article analyzes the historical and social factors that influenced the formation of Jadid poetry in the late 19th and early 20th centuries. It highlights how the Jadids expressed their enlightenment ideas, efforts to awaken the people, promote women's education, and preserve national identity through poetry. The spiritual and educational significance of Jadid poetry is revealed through the example of prominent figures such as Fitrat, Avloniy, and Behbudiy.

Keywords: jadid poetry, national awakening, Russian Empire, Ismailbek Gasprinsky, Abdulla Avloniy, Fitrat, education and upbringing, spiritual renewal.

KIRISH

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Rossiya imperiyasi tarkibidagi musulmon xalqlari, xususan, turkiy elatlar ijtimoiy-siyosiy hayotda chuqur o'zgarishlarga duch kelgan davrni boshdan kechirdilar. Bu davrda islohot g'oyalari, yangi tafakkur va ma'rifiy harakatlar vujudga kelishi uchun ijtimoiy muhit yetildi. Ana shunday tarixiy muhitda jadidchilik harakati paydo bo'ldi va u o'zining ilk ifodasini aynan she'riyatda topdi

Jadidchilik harakati ilk bor ta'lim-tarbiya va madaniy uyg'onish g'oyalari bilan maydonga chiqdi. Ismoilbek Gasprinskiy tomonidan ilgari surilgan “Tarbiyasiz millat – kelajaksiz millat” g'oyasi bu harakatning mafkuraviy asosiga aylandi.¹ Bu davrda boshlangan yangi usul maktablari, darsliklar islohoti, xalqni o'qitishga doir yangicha qarashlar jadidlar tomonidan qo'llab-quvvatlandi. Jadid she'riyatining vujudga kelishiga ta'sir etgan asosiy tarixiy omillar quyidagilardan iborat edi:

1) Rossiya imperiyasi tomonidan olib borilgan ruslashtirish siyosati – bu siyosat mahalliy tillar, madaniyat va islom dini ta'sirini yo'q qilishga qaratilgan edi. Bunga qarshi jadidlar

¹ Gasprinskiy I. *Tarbiyasiz millat – kelajaksiz millat*. Simpozium materiallari. – Toshkent, 2001. – B. 45.

madaniy qarshilik ko'rsatdilar va milliy o'zlikni saqlash maqsadida adabiyotni mafkuraviy vosita sifatida qo'llay boshladilar.²

2) Ma'rifiy ongning uyg'onishi – bosma matbuotning rivojlanishi, yangi usul maktablarining ochilishi va o'qimishli ziyolilar safining kengayishi xalq orasida tafakkur o'zgarishiga sabab bo'ldi. Shu jarayon she'riyatda ham ifodasini topdi.

3) G'arb ta'siridagi ilm-fan va texnika taraqqiyoti – jadidlar G'arb yutuqlarini tan olgan holda, ularni islomiy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirishga intildilar. Bu tafakkur o'zgarishi she'riyatda ham zamonaviy obrazlar va yangi g'oyalar orqali ifodalandi.³

Jadid she'riyatining mohiyati va vazifalari

Jadidlar she'riyat orqali jamiyatdagi illatlarni tanqid qildilar, xalqni bilim va ma'rifatga chaqirdilar, ayollar ta'limi, bolalar tarbiyasi kabi mavzularni yoritdilar. Bu she'riyat ma'naviy uyg'onish vositasi sifatida shakllandi. Jumladan, Munavvar qori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Mahmudxo'ja Behbudiy, Fitrat kabi ziyolilar o'z asarlarida millatning ogoh bo'lishi, o'zligini anglashiga xizmat qiladigan ruhiyatni yoritdilar.

Jadid she'riyatida quyidagi asosiy g'oyalar ilgari surilgan:

Jaholatga qarshi kurash – eski usuldagi madrasalar, diniy fanatizm tanqid qilinadi;

Ayollar erkinligi va ta'limi – ayollar jamiyatning ajralmas qismi sifatida qaraladi;

Milliy uyg'onish – xalqning o'z tili, tarixi, qadriyatlariga hurmat bilan qarash.

Misol uchun, Abdulla Avloniy o'zining she'riy to'plamlarida xalqni uyg'otishga, ilm olishga, ongi va tafakkurini o'zgartirishga chaqirgan:

² Abdurauf Fitrat. *Milliy madaniyat yo'lida*. – Toshkent: Ma'naviyat, 1998. – B. 112.

³ Karimov I.A. *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008. – B. 75.

“Bilib turkim darding menda, ey xalqim, ey azizim, Toki uyg'onmasang hali, uyquda yotar izming.”⁴

Bu misralar jadid she'riyatining asosiy maqsadi – xalqni uyg'otish g'oyasini aniq ifodalaydi.

Adabiyotlar tahlili va tadqiqot metodlari

Ushbu maqolani tayyorlash jarayonida jadidchilik harakati va jadid she'riyatining shakllanishi, rivojlanishiga oid asosiy tarixiy, adabiy va ilmiy manbalar o'rganildi. Xususan, Ismoilbek Gasprinskiy, Abdulla Avloniy, Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat kabi jadid adiblar va mutafakkirlarning asarlari tahlil qilindi. Shuningdek, jadidchilik harakati bo'yicha zamonaviy tadqiqotchilarning ilmiy ishlari (I. Haqqulov, B. Yo'ldoshev, A. Asqarova va boshqalar) ham nazariy asos sifatida foydalanildi.

Tadqiqotda quyidagi metodlar qo'llanildi:

Tarixiy-nazariy metod – jadidchilik harakatining tarixiy ildizlari, ijtimoiy-siyosiy sharoit bilan bog'liq holda o'rganildi. Adabiy-tahliliy metod – jadid adiblarining she'riy asarlari mazmunan va shaklan tahlil qilindi, ularning asosiy g'oyalari aniqlab berildi. Qiyosiy metod – turli davr va hududlarda yaratilgan jadidiy ruhdagi she'rlar o'zaro taqqoslanib, umumiylik va farqlar belgilandi.

Tavsifiy metod – jadidchilik g'oyalari va ularning poetik ifodasi xolisona bayon qilindi. Ushbu metodlar asosida jadid she'riyatining ijtimoiy-ma'naviy ahamiyati, xalqni uyg'otishdagi roli, zamonaviylik va milliylik uyg'unligi yoritildi. Bu yondashuvlar mavzuni chuqur tahlil qilish imkonini berdi.

---

⁴ Avloniy A. *Turkiy guliston yoxud axloq*. – Toshkent, 1913. – B. 21.

XULOSA

Jadid she’riyatining vujudga kelishi va rivojlanishi bevosita XIX asr oxiri – XX asr boshlaridagi tarixiy-siyosiy va ijtimoiy o‘zgarishlar bilan bog‘liq. Ruslashtirish siyosatiga qarshi madaniy qarshilik, ma’rifiy harakatlar, xalqni uyg‘otishga qaratilgan faoliyat jadid adabiyotini, xususan, she’riyatini shakllantirdi. Bu she’riyat xalq ruhiyatini o‘zgartirish, yangi dunyoqarashni singdirish, islohotlarni qo‘llab-quvvatlashda beqiyos ahamiyat kasb etdi.

Jadid she’riyati o‘zining ma’rifatparvarlik ruhiga ega bo‘lgan kuchli ijtimoiy yo‘nalishi bilan ajralib turadi. Ushbu maqolada tahlil qilinganidek, jadid shoirlari ta’lim va tarbiyani jamiyatni o‘zgartirish, xalqni uyg‘otish va millatni rivojlantirishning bosh omili sifatida ko‘rganlar. Ularning fikricha, ilm-fan va ma’naviy-axloqiy tarbiya orqali jamiyatda yangicha tafakkur, ongli avlod va milliy uyg‘onish yuzaga keladi.

Jadidlar she’riyati yosh avlodni o‘qishga, o‘zligini anglashga, millat manfaatlariga xizmat qilishga undaydi. Ayniqsa, ular uchun ta’lim faqat bilim emas, balki insonni kamolga yetkazuvchi kuch, tarbiya esa jamiyatni ma’naviy asosda mustahkamlovchi muhim vosita hisoblangan.

Shu bois, jadid shoirlarining asarlari bugungi kun uchun ham dolzarb bo‘lib, yoshlar tarbiyasi va zamonaviy ta’lim tizimini rivojlantirishda boy tajriba manbayi sifatida xizmat qilishi mumkin. Ularning adabiy merosi – nafaqat tarixiy xotira, balki ijtimoiy o‘zgarishlar uchun ilhom va g‘oya manbaidir.